

ANTROPOLOJİNİN İNSAN KAVRAMIYLA ETHİK'İN İNSANLIK KAVRAMI ARASINDA BULUNABİLECEK GEÇİTLER*

Uluğ Nutku

1. *İnsanın Kökünü Aramasında Paleoantropolojinin Başarıları.*

İnsanın evrimsel kimliğine ilişkin «nasıl insan oldum?» sorusuna cevap arayan paleoantropoloji son yirmi yılda paleontoloji, biyoloji, anatomi, fizyoloji ve kimya ile işbirliği yaparak soruya aydınlatıcı cevaplar getirdi. İnsanın kaynağı üzerine önceki teorilerin (bilimsel-, felsefi antropolojik) birçok yanlışı ortaya çıktı. Bu yanlışların kökünde son birkaç bin yılın insanının davranış biçimlerinin ilk insanlarda da olması gerektiği inancı, bu davranış biçimlerinde ortaya çıkan karşıtlıkların mutlaklaştırılarak geçmişe taşınması ve böylece *ta-rihte geçici* olguların *özs-el-antropolojik* olgular sanılması yatıyor. Örneği, insanın devlet kurmadan önce toplum olarak, toplum içinde değil, vahşî yaşadığını, birbirinin kurdu (*homo homini lupus*) olduğunu söyleyen Hobbes'un yanlışlığı anlaşılmıştır, çünkü hiçbir antropolojik veri bu görüşe destek olmuyor. Bu tür yanlışlara düşmemek için insanlaşma olayına bilimsel bakış kazanmak gerekir. Bunu adım adım

* Bu yazı, birkaç değişiklik ve ekleme dışında, 1978 de Fakültemize sunduğum ve Prof. Dr. İsmail Tunali, Prof. Dr. Necati Öner, Prof. Dr. Cemal Yıldırım'dan oluşan jürinin kabul ettiği doçentlik çalışmamın ikinci kısmıdır. Kollokyumda titiz eleştirileriyle bu parçanın daha iyi yazılmasını sağlayan sayın jüriye burada teşekkür etmek isterim. Yazıyı yayımdan önce inceleyip tartışılabilir konulara ışık tutan Prehistorya Bölümünden Doç. Dr. Güven Arsebül'e ayrıca teşekkür ederim.

sağlama yolunda olan paleoantropolojinin başarılarını anahatlarıyla vermeye çalışacağız.

1959 Temmuzunda antropolog Mary Leakey, Tanzanya'nın Olduvai Boğazında birbuçuk milyon yıldan daha eski bir erken-hominid kafatası buldu. Louis ve Mary Leakey'nin *Zinjanthropus* (Afrika insanı) adını verdikleri bu hominid (sınıflamada bir başlangıç hatasına rağmen) insanın evrimi konusunda yeni bir sayfa açtı; çünkü kafatası «alet yapımında çıkan birçok iskarta yonga ve birkaç tane iyi işçilik gösteren Oldovan tipinde taş aletle birlikte bulunmuştu.»¹ «Aletlerini belli kurallara göre yapabilen primat» insan kavramına uygun olduğundan, «*Zinjanthropus* sadece 'gerçek' anlamda insan olmakla kalmamakta, ayrıca taştan aletler yapmış olduğu bilinen en eski insan olmaktadır.» (Leakey, aynı yer.)

Leakey'ler 1961 de aynı bölgede 1,8 milyon yaşındaki *Homo habilis*'in (elini kullanan, eli becerikli insan) el kemiklerini buldular. Bu bulgunun önemi, aynı zamanlarda yaşamış ama evrimde geri kalmış *Australopithecus*'un insanın doğrudan atası olamayacağı kanısına yol açmasıydı. Bu kam, oğulları Richard Leakey'nin iki bulgusuyla güçlendi. R. Leakey 1972 de Kenya'nın Turkana Gölü civarında oldukça gelişmiş bir kafatası daha buldu. *Homo habilis* türünde olan ve beyni 800 cc. hacminde olması gereken bu insana *Kenyapithecus* (yahut müze katalog no.suna göre *İnsan-1470*) adı verildi. Bu kalıntı iki milyon yıldan daha eskiydi. R. Leakey'nin ikinci bulgusu 1975 de aynı bölgede bir *Homo erectus* kafatasıdır. 900 cc. beyin hacmi olan bu kafatası 1,5 milyon yıl yaşındaydı ve beynin sahibi alet kullanıyordu. Gerçi M. Taieb ve D.C. Johanson'un 1972 de Etyopya'nın Afar bölgesinde bütüne yakın iskeletini buldukları bir *Australopithecus* 2,6 milyon yaşındaydı ve iki ayaklıydı (Hadar'lı

1 L.S.B. Leakey, *İnsanın Ataları*, çev. Güven Arsebük, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, Giriş XIII. Bu buluşun ilk heyecanı geçtikten sonra *Zinjanthropus* diğer *Australopithecine* ile beraber sınıflandırıldı. Bkz: Richard Carrington, *A Million Years of Man*, Weidenfeld and Nicolson, London 1963, s. 74-79; ve bu sınıflamayı kesinleştiren iki kaynak: John Waechter, *Prehistoric Man*, Octopus Books, London 1977, s. 29; V. Mazak-Z. Burian (İng. çev. M. Schierlová), *Prehistoric Man: The Dawn of Our Species*, Prag, London etc. 1980, s. 92.

güzel «Lucy») ama insanın atası olma payesini, dik yürümekle kalmayıp ve gıdası için bitkilerden başka balık ve hayvancıklarla yetinmeyip daha büyük hayvanları da avlayan *Homo habilis*'e kaptırmıştı. Mary Leakey 1975 de Olduvai Boğazı yakınlarında Laetoli'de 3,5 milyon yıl eski *Homo* fosilleri bulunca, insan, *Australopithecus*'dan iyice uzaklaştı². *Genus homo*'nun *Australopithecus*'dan kopuşunun 3,5-4 milyon yıl önce meydana geldiği tahmin ediliyor. İkisinin ortak atası olarak 15-20 milyon yıl önce yaşamış *Ramapithecus* görülmektedir ve maymunumsu olmaktan çok insanımsıdır. *Australopithecus* ile *Homo habilis*'in *Ramapithecus*'dan ayrılışının 6 milyon yıl önce olduğu düşünülmektedir. *Australopithecus africanus*'un modern şimpanzelerden daha zeki olduğu, et kesmek, bitkileri yumuşatmak için taş aletler kullandığı belgelenmiştir. Bütün bunlar evrimin düzçizgisel bir zincirleme değil, karmaşık bir dallanıp budaklanma olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular önce insanın maymunla akrabalığını çok daha gerilere itti. Ölçülü bir araştırmacının deyişiyle: «Oldukça kesin gerçek şu ki, modern insan, primatların halen soysürdüren herhangi bir türüyle yakın akraba değildir. İnsanın ve maymunun en yakın ortak atasının muhtemelen 30 milyon yıl önce soyu tükendi; öyleyse modern insan ve modern maymun yaklaşık 60 milyon yıllık bir evrimsel değişimle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Biz bedence çıplak maymun değiliz ve elbette akılcı da çıplak maymun değiliz³».

2 Mary Leakey 1978 de Laetoli'de (Olduvai Boğazının 48 km. güneyinde bir ırmağın ortaya çıkardığı volkan külü içinde) 3,8—3,5 milyon yıl öncesine ait 20 kadar hominidin gene kemikleri ve dişleriyle 5 hominidin ayak izlerini buldu. 25 m.lik bir mesafede ve birbirinden 25 cm. uzaklıkta iki dizi halindeki bu ayak izlerinin sahipleri 1, 20-1, 40 m. boyundaydılar ve dik yürüyorlardı. Bütün bölgenin taranmasına rağmen taş alete rastlanmayışından bu insanların henüz alet yapma aşamasına gelmemiş oldukları anlaşılıyor. Bkz.: Mary D. Leakey ve Richard L. Hay, «The Fossil Footprints of Laetoli», *Scientific American*, Şubat 1982. Turkana Gölü civarındaki incelemeler için bkz. : Richard Leakey and Roger Lewin, *The People of the Lake; Man: His Origins, Nature and Future*, Penguin Books, New York 1978.

3 Edmund Leach, «Humanity and Animality», Conway Memorial Lecture, 1972, aktaran: John Lewis, *The Uniqueness of Man*, Lawrence and Wishart, London 1974, s. 64-65. Leach son cümlesiyle Desmond Morris'in çok satış yapan ama bilimsel değerden yoksun «*The Naked Ape*» (1967) kitabını kastediyor. İn-

Morris'in analogilerinin sakatlığı paleoantropoloji içinde bir eleştiri konusu. Ama kaynak sorusu sadece paleoantropolojinin araştırma alanı içinde kalmadı. Birkaç yıldır başka bir bilimci grubu başka bir araştırma yolunda yürüyor. Çoğu biokimyadan gelen bu araştırmacılar «moleküler antropoloji» adında bir dal oluşturdular. Kaynak sorununa primatların DNA yapılarının tahliliyle giriyorlar. Bu tahlillerin sonucu olan iki iddia paleoantropolojinin vargılarından değişik bir tablo çiziyor. Birincisi, hominidlerin 15-20 milyon yıl önce değil, 4,5 milyon yıl önce ortaya çıktığı. İkincisi, insanın şimpanze ve gorille kuzen değil kardeş olduğu. California Üniversitesinden Vincent M. Sarich ile Allan C. Wilson türleri albumin testleri yaparak karşılaştırdılar. Türler arasındaki yakınlık ve uzaklığı «farklılık indeksi» (f.i.) dedikleri bir değerle ölçtüler. Örneği, aynı türün iki üyesi aynı f.i.'ye (diyelim 1 ünite) sahip, yani albuminleri aynı. İnsan albuminiyle inek albumini arasındaki fark 20 üniteyken, insanla kapuçin (bir Yeni Dünya maymunu) arasında 4,64 üniteye, insanla rhesus maymunu arasında 2,38 üniteye, insanla şimpanze arasında da 1,17 üniteye iniyor. Güneydoğu Asya gibbonlarıyla insan arasındaki f.i., yalnız Afrikada yaşayan şimpanzeyle insan arasındaki f.i.'den oldukça büyük. Eğer bütün iri maymunlar bir grup olsaydı, insanla onların herhangi biri arasındaki mesafe aynı olurdu. Oysa durum başka. İnsanla şimpanze yahut insanla goril arasındaki mesafe şimpanzeyle goril arasındaki mesafenin tıpkısı. Bu verilere dayanan moleküler antropoloji, paleoantropolojinin insanı evrim ağacının yine de ayrı bir dalına koymasından değişik sonuca varıyor ve onu şimpanze ve gorille aynı dala oturtuyor. Sarich ve Wilson herhangi iki türün, evrimin bir noktasında aynı atadan gelmeleri gerektiği ilkesinden kalkarak türlerin evriminin zaman skalasını da yapıyorlar. İnsanla şimpanze arasındaki 1,17'lik ünite mesafesi (% 1'lik genetik fark) insanın iri maymunlardan kopma zamanını 5 milyon yıl öncesine, yani çok yakın bir zamana getirdi. Jeremy Cherfas ile John Gribbin'in yakında yayımlanacak olan *The Monkey Puzzle* başlıklı kitaplarının bir tanıtma yazısında (The New York Times Magazine, 29. 8. 1982; biz bu yazıyı izliyoruz) belirttikleri gibi, bu vargı, en yeni paleoantropoloji kitaplarında bile (örn. R. Leakey-

sanın kıl örtüsünün özelliğinin bir sorun olarak işlenişi için bkz. Adolf Portmann, *Um das Menschenbild*, Reclam, Stuttgart 1964, s. 13-21.

R. Lewin, *Origins*, 1977) 15-20 milyon yıl önce dünyada dolacağı söylenen *Ramapithecus*'u ya bize çok yaklaştıracaktır, ya da, aradığımız son atanın, «eksik halka»nın *Ramapithecus*'dan en az on milyon yıl sonra, yani bizden beş milyon yıl önce yaşadığını kabule zorlayacaktır.

Evrim ağacının hangi dalına hangi primatla beraber konursak konalım, onlarla aramızda % 1'lik bir genetik fark olsa bile, bunu bir nitelik farkı olarak görmek zorundayız, çünkü istesek de aslımıza «rücu edemeyiz.» Önemli olan, benzerliklerin sergilenmesi değil, farklılaşma sürecinin açıklanmasıdır.

2. İnsan Elinin Tarihîliği Başlatması.

İnsanın evrimi konusunda son bulgulara dayanan literatür kabarmaktadır. Biz üç kısa yazıyı gözden geçirmekle yetineceğiz. Bu yazılarda insanlaşmanın temel olgularına ilişkin sorularımızın cevaplarını bulabiliyoruz. L. ve M. Leakey'nin ilk buluşlarından sonra «Scientific American»da yayınlanan bir dizi makale ile insanın doğal tarihî (biyolojik-kültürel) evrimine çeşitli yönlerden yeniden girildi⁴.

İlk önemli tespit *Homo faber* kavramının dar sınırlarını aşıyordu. İnsan primatlardan sadece alet yapması ve kullanmasıyla değil, alet yapıcılığını gelenekleştirmesi, ortaklaştırması ve sonraki nesillere aktarabilmesi özellikleriyle farklılaşmıştı; «çünkü primatlar da doğal objeleri, taşları, kırık dalları kullanabiliyorlardı.» (Napier, s. 3) Aletin ortak kullanılmasını, ihtiyaç anında elden ele dolaştırılmasını toplu yaşamının ilkesi olan işbirliğinin ve dayanışmanın ilk örneği ve aynı zamanda bilginin iletilmesindeki ilk başarı olarak anlıyoruz.

İkinci önemli tespit (burada bir sıra gözetilmiyor) birincisinin anahtarı olan fizyolojik bir durumu aydınlatıyor: primatlarda ve insanda el beyinden önce gelişmiştir. «İnsanın primat ataları, esaslı insan eli formunda olan bir elle donanmışlardı ve bu donanım, ken-

4 İzleyeceğimiz makaleler: 1. John Napier, «The Evolution of the Hand» 12/1962; 2. Sherwood L. Washburn, «Tools and Human Evolution», 9/1960; 3. Marshall D. Sahlins, «The Origin of Society», 9/1960.

dindeki potansiyeli kullanacak gerekli serebral yeteneğin belirmesinden çok önce vardı.» (Napier, s. 2) Serebral genişleme insanın hayvandan farklılaşmasının ne tek ne de en önemli ölçütüdür. Fakat insan eli, primatın eline şekilce çok benzemesine rağmen, işlev olarak bir fazlalığa sahipti: kesinlik yahut dikkat tutuşu. Primat elinde insan elinin iki esas tutuş durumundan yalnız kuvvet tutuşu gelişmişti. «Bir vidayı çıkarmak için insan eli önce kuvvet tutuşu durumuna geçer, tornavidayı kavrar, parmaklar ve tutulan obje avuç içine sıkılır, başparmak diğer parmakların baskısını destekler; vida gevşeyince dikkat tutuşu durumuna geçilir; el, aleti bir ya da daha fazla parmakla başparmak arasında kavrar, parmak ve başparmak uçlarının etli kısımları, yani iç satırları tam karşı karşıya gelir.» (Napier, s. 4)

Elin gelişmesi doğal şartların bir zorunluluğu idi ve insanlaşma olayında en önemli etkendi. Bu nasıl oldu? Napier'in tezi şöyle: *Proconsul*'un henüz yaşadığı zamanda «dünyadaki otlaklar büyük ölçüde genişledi ve ormanlar daraldı. Miosen devrinin sonuna doğru, 15 milyon yıl önce, şimdi düzlükte yaşayan formların prototiplerinin çoğu ortaya çıkmıştı. Bu devirde herhalde *Hominid*ler de doğal yerleri olan ormanı terk ederek ufkun -tasvirî anlamda- sınırsız olduğu kırlara çıktılar⁵. İki ayakla hareket -ağaçlarda yaşamının başlattığı bir süreç ve ellerin kurtuluşunun son mekanizması- toprak üstündeki hayata intibakı derhal izledi. Çocukları, gıdayı ve hatta silahları ve aletleri taşımak için ellerin kullanılması fazla gecikemezdi. California Üniversitesinden S.L. Washburn'un yaşayan üst primatları gözlemesine dayanarak ileri sürdüğü gibi, alet kullanma hominid

5 İnsanlaşma olayını başlatan etken olarak ormanların daralması öne sürülebilir. Bu paleontolojik bir veridir. Napier'in tezi buna uygun, ama şu soruyu konu dışı bırakıyor: bir hayvan cinsi ormandan çıkıp insanlaşma yoluna girerken onun en yakın akrabası maymun neden ormanda kaldı? Spekülasyon dozunu azaltıkça bu soruya cevap bulmak güçleşiyor, hiç olmazsa şimdilik. Yüzyılın başlarında, antropoloji çok gençken Hermann Klaatsch'm verdiği cevap sorunun kendisi kadar ilginçti. Klaatsch'a göre insanımsı maymunlar da insanlaşmaya doğru atıldılar ama onlarınki «talihsiz bir çabaydı». Onlar evrimde yukarı çıkamadılar ve «ormanların koruyucu karanlığına geri çekildiler». Hermann Klaatsch, *Der Werdegang der Menschheit und die Entstehung der Kultur*, Deutsches Verlagshaus, Berlin-Leipzig 1920, s. 93. Ama bu kez de «maymun neden başaramadı?» sorusu cevap bekliyor.

evriminin erken bir döneminde ortaya çıkmış olmalıdır. Alet kullanmaktan alette değişiklik yapmaya doğru atılacak adım çok kısadır; alette değişiklik yapma, bir dalın üstündeki ince dalları ve yaprakları yolarak onun bir alet yahut silah olarak etkinliğini arttırmak anlamındadır. Bu, alet yapmaya doğru aynı kısalıkta bir adımdır ve en ilkel örneği, değiştirme ilkesinin bir sopaya, taşa ya da kemiğe basitçe uygulanmasıdır.» (Napier, s. 7)

Alet kullanmaya başlayan canlı hem çevresini değişikliğe uğrattırıyor hem de değiştirdiği çevreden kendisi etkilenecek şekilde değişiyor, geliyordu. Doğal ayıklanma kategorisinde bir yenilik olmuştu. Bu canlı türünde doğal ayıklanma alet kullanma yeteneğinin determinasyonu altına girmeye başlamıştı. «Modern insanın yapısı alet kullanmaya dayanan hayat tarzıyla birlikte gelen doğal ayıklanma şartlarındaki değişikliğin sonucu olmalıdır...Kısa vadeli bakışta insanın yapısı davranışını mümkün kılar. Evrimci bakış açısından davranış ve yapı etkileşen bir karmaşım oluşturur, birindeki her değişiklik diğerini etkiler...Ayıklanma kafatası ve dişlerde değişimler meydana getirdiği gibi, çocuk bakımı, olgunlaşma ve cinsiyette de yeni sistemler ortaya çıkardı. Aletler, avlanma, ateş yakma, karmaşık toplum hayatı, konuşma ve beyin birlikte gelişerek yarım milyon yıl kadar önce *Homo* cinsini oluşturdu. Sonra beyin daha karmaşık toplum hayatının baskıları altında daha da gelişti ve 50 bin yıl kadar yakın bir zaman önce *Homo sapiens* ortaya çıktı.» (Washburn, s. 3)

Alet kullanmak için ilk şart ellerin serbest kalmasıydı. İki ayakla yürüme insana bu serbestliği vermiştir; ama aynı zamanda, ellerin başka işlerde kullanılması yürüme görevini ayaklara vermiştir. Bulgular Darwin'i haklı çıkarıyor. «Fosil kayıtları ilk olarak Charles Darwin'in öne sürdüğü bir fikri doğruluyor: alet kullanma iki ayakla yürümenin hem sebebi hem etkisidir... İngilizcede böyle bir durum için uygun bir ifade yoktur ve biz sebep ile etki ayrıymış gibi konuşmaya zorlanıyoruz; oysa doğal ayıklanmada sebep ile etki karşılıklı bağlanmıştır.» (Washburn, s. 9)⁶ İnsanlaşmakta olan varlık için yürümek koşmaktan çok daha önemliydi, çünkü avlanmada uzun mesafeleri yorulmadan alması gerekiyordu. Ayaklar elleri serbest bıra-

6 Türkçede 'etkileşim' ve 'birliktelik' kelimeleri bu olguyu anlatabilecek güçtedir.

kınca beyin de hızla gelişti. «Maymunumsu insan ile insan arasında beyin hacmi iki katma çıktı. Sonra çok daha yavaş hacim artışı görülüyor; son yüzbin yılda esaslı bir değişiklik olmamıştır. Fakat unutulmamalı ki sadece hacim pek kaba bir göstergedir ve eşit hacimli beyinler işlevlerinde çok farklı olabilirler.» (Washburn, s. 11)

Primatlarda beyin hacminin büyümesiyle zekâ da gelişmiştir; hacimde 800 cc. aşılnca bir nitelik dönüşümü olmakta, beyin bir dizi yeni nitelikler kazanmaktadır. Örneği, ilk insan bir av aleti kullanırken, o nesnenin kendi elinden başka birşey olduğunu, avını avlamada aletin etkisinin elinin etkisinden farkını aleti kavrayışıyla birlikte kavramıştı. Bunu analitik düşüncenin başlangıcı olarak görebiliriz ve bugün de biz ancak sebep-etki bilincinden kalkarak sebep ile etkinin birlikteliği üzerinde sentetik tarzda düşünebiliriz. Bu iki tarz bile -analiz ve sentez- birlikte, bütünlüklü çalışırlar. Karşılaştırma, benzetme, derecelendirme, sıralama, sayma, ölçme gibi işlevlerde hem analitik hem sentetik öğelerin birlikte bulunduğunu görmek güç değildir. Nitekim, bir derecelendirme yaparken birşeyin diğer şeylerden (diğerleri ona pek benzer de olsa) farkları gözönünde tutularak yeri belirlenir; ama yerinin belirlenmesiyle de o artık bir bütünün parçası olarak kendisini gösterir.

Sebep ile etki, canlının davranışı sözkonusu olduğunda, organizmin bir obje ile ilintisinde ortaya çıkarlar. Dünyanın parçası olabilmek için dünyaya uyum zorunluluğu insanı, birlikte düşünülebilecek şu sebep-etki (sonuç) halkalarından geçirdi. İki ayakla yürüme zorunluluğu (yahut ellerin serbest kalma zorunluluğu) elin işlevini ayağın işlevinden ayırdı; elin çalışmasıyla gözler içeri çekildi ve birbirine yaklaştı, odak noktası oluştu; beyin çalıştırdığı organlar sayesinde gelişti. (Bu olaylar birbirini gerektirmiştir ve gelişmeleri birliktedir. Bununla beraber gelişmenin başlangıcını odak noktasının oluşmasında değil elin çalışmasında görmek gerekir.)

Beynin gelişmesinde eylemin belirleyici olduğu kuşku götürmez. Paleoantropolojinin bakışı şöyle: «İnsan beyнинin insanî hayat tarzını mümkün kılmasının sebebi, o hayat tarzının sonucu olmasıdır. İnsan beyninde büyük doku kütleleri hafızaya, planlamaya, dile ve becerilere aittir; çünkü bunlar insanî hayat tarzının üstün tuttuğu yeteneklerdir.» (Washburn, s. 13)

Beynin insanda kazandığı yeni nitelikler soyüretiminde de değişiklikler meydana getirdi. Bu değişiklikler toplumsallaşmanın ilk adımlarıdır. «Bütün iri-maymunlarda ve maymunlarda bebek anaya tutunur. Maymun yavrusu anasına tutunabilmek için[embriyonal, çev.] gelişmesinde ilerlemiş bir merkezî sinir sistemiyle doğar. Fakat insanda doğum olabilmesi için fetusun beyni yeterince küçük olmalıdır. İnsanda iki ayakla harekete intibak, kemikli doğum kanalının hacmini küçülttü; bu küçülme alet kullanma zorunluluğunun doğal ayıklanmanın daha büyük bir beyin gerektirmesine yol açmasıyla aynı zamanda oldu. Bu obstetrik ikilem fetusun, gelişmesinin çok erken bir safhasında doğmasıyla çözümlendi. Bu ancak iki ayakla yürümekte olan ve lokomotor ihtiyaçlar için elleri serbest kalmış anenin olgunlaşmamış, çaresiz çocuğunu tutabilmesi ile mümkün olabilirdi... İki ayaklılık, alet kullanma ve büyük beyin için ayıklanma insanın [organik, çev.] gelişmesini yavaşlattı ve çok daha fazla analık sorumluluğu gerektirdi. Karnında çocuğunu taşıyan ve yavaş hareket eden kadın avlanamıyordu ve yavaş büyüyen bebeğine bakmaya bağlanması ile erkeğin avlanma işinin birleşimi, insan türünün sosyal örgütlenmesi üzerine esaslı bir biçim çizdi.» (Washburn, s. 13-14)

Doğa burada bir seçenikle karşılaşmış gibi görünüyor: ya insan yavrusunun organik bakımdan hazır doğabilmesi için daha ana karnında beklemesi ve ananın iri beyinli yavrusunu doğurabilecek bir yapıya evrimleşmesi; ya da, gerçekte olduğu gibi, yavrunun beyin hacmi büyümeden doğması. Doğa ikinci şıkkı seçmiştir; çünkü birinci şıkkı seçseydi, insanın evrimde geriye dönmesi gerekirdi. O zaman da şu iki şıktan birisinin gerçekleşmesi gerekiyordu: a. ana iki ayaklıdır ve doğum kanalı küçülmüştür, ama kafatası da küçülerek evrimde geriye bir dönüş yapılmış, böylece yavrunun ana karnında 20 ay kadar bekleyerek dünyaya 'hazır' gelmesi sağlanmıştır; b. kafatasında küçülme olmayacaktır, ama evrimde geriye bir dönüşle doğum kanalı genişleyecektir; bunun içinde iki-ayaklıktan dört-ayaklılığa dönüş gerekmektedir. Bunların hiçbiri olamazdı, çünkü insan zaten bu durumlardan geçmiş ve çıkmıştı. Eğer bu şıklardan birisi soysürdürmesi için en uygunu olsaydı, o durumda kalırdı. Onun, çocuk bakımı temelinde yeniden düzenlenen varlığı, toplumsal olan varlığı, organik gelişmesini çözümlenmişti. Doğanın başka şıklar seçme özgürlüğü kalmamıştı.

Bu görüşler ışığında çağımızın etkili düşünürlerinden Arnold Gehlen'in insana ilişkin bazı kavramlarına değinmek istiyoruz. Gehlen insanda bir «organ ikelliği» olduğunu ve organik olgunlukla doğması için 20 ayda doğması gerektiğini söyler⁷. Bundan kalkarak insanın organik olgunlaşmada «geciktğini» ve bir «eksiklikler varlığı olduğunu» ileri sürer.

Fakat insan 20 ayda doğsaydı, «insan» olmasını sağlayan bütün niteliklerden yoksun kalacaktı; çünkü, Gehlen'in de kabul edebileceği gibi, bu canlı «insan varlığı» olmaktan çok «doğa varlığı» olacaktı. Gehlen'in yanından geçtiği gerçek şu ki, insanın 9 ayda doğması hayvana göre bir eksikliği olduğundan değil, bir fazlalığı olduğundandır. Bu öncelikle beyninin fazlalığı, yani büyüklüğü ve ağırlığıdır; fazlalık geç doğuma ehvermemiştir. Hayvanlar gibi «donatılmış» doğmak, ancak dar bir anlamda, doğal şartlara doğuştan uyma anlamında bir yetkinlik olarak görülebilir. Fakat insan bu dar anlamın sınırları içinde kalmamıştır. İnsanda yırtıcı pençe, keskin diş ve hızlı bacağı olmayışı, bunlara ihtiyaç duyurmayan el ve beyin yapısından dolayıdır. İnsan doğal zorunluluğu kırmakla doğayı aşmış bir varlıktır. Doğaya uyma zorunluluğunun insanda kırılmasıyla da doğa «insan doğası» ile yeni bir boyut kazanmıştır. Evrim bu yeni boyutla düşünülürse, «eksiklik», «gecikmişlik», «organ ikelliği» gibi kavramların yetersizliği belli olur. Gehlen'in iki kavramı daha olumsuzluktan türetildikleri için işe yaramaz oluyor. Ona göre insan eksikliklerini «etikleştirme» ve «rasyonelleştirme» ile telâfi etmiştir. Olumsuzluk «telâfi» kelimesindedir. İnsanın toplu yaşayışını kurumlarla düzenlemesi ve bu düzende değerlerin oluşması eksikliklerin telâfisi olarak görülürse, değerler, olumsuzluğu giderme mekanizması olmaktan öteye geçmez. Oysa değerler insan varlığına katılan yeni niteliklerin yine insan tarafından işlenmesiyle doğmuştur⁸.

7 Gehlen'in biolojik temelli antropolojisi için bkz.: Gehlen, *Der Mensch-seine Natur und seine Stellung in der Welt*, Viyana 1955 (ilk basım 1940); ve Gehlen, *İnsan*, çev. B. Akarsu, İ. Ü. Ed. Fak. Konferansları 2, 1954.

8 Kant da insanı hayvanla karşılaştırırken insanın keskin dişi, yırtıcı pençesi vb. olmayışından, doğanın hayvanı hazır donattığından, insanın işe herseyini kendisine borçlu olduğundan söz eder; ama bu olgulardan kalkarak toplumsal hayatı biolojik «eksikliklerin telâfisi»ne dayatmaz.

3. İnsanın Toplumsal-Tarihî Varlığı ve Felsefenin Antagonizm Kavramı.

İnsanda toplumsallaşma primatlardaki toplumsallaşmadan nasıl ayrıldı, nasıl gelişti? Bu soruya antropolog Sahlins şöyle cevap veriyor:

«Primat sosyolojisinin antropolojik araştırmaların buluşlarıyla karşılaştırılması şaşırtıcı bir sonuç vermektedir: insanların eyledikleri, belki de hep eyleyebilecekleri, insan doğasının içten belirtileri değildirler. En geri kalmış insan toplumuyla en ileri alt-insan olan primat toplumu arasında büyük bir fark, bazı noktalarda da tam karşılık vardır... İnsanın toplumsal hayatı biyolojik olarak değil, toplumsal olarak belirlenmiştir.» (Sahlins, s. 3)

Bu düşünceleri eşeleyelim. Bir canlımın doğasından sözetmek onun, *mutation*'dan geçmedikçe hep aynı kalan yapısından, aynı biçimde tekrar eden davranış özelliklerinden sözetmektir. Bu anlamda insan doğasından sözetmek yanlıştır, çünkü insanın davranış biçimleri sürekli değişmiştir. İnsanlaşma olayının başlangıçlarından beri süregelen değişimler diğer canlılarda, en üst hayvanlarda bile bulunmayan özelliklerin kazanılmasını sağlamıştır ve kazanımlar dizisine hiçbir zaman nokta konmamıştır. Eğer nokta konabilseydi insan, evriminin bir yerinde doğal varlık olacak, ya çok yavaş gelişecek ya da hiç gelişmeyecekti. Hayvan dünyasında doğal ayıklanma süregittiği halde, çok yavaş olan evrimlerinden onların geleceğine ait bir sonuç çıkarmıyor, onları noktalanmış addediyoruz.

Öyleyse insanın doğası kendi tarihidir; kazanımları doğanın yönetiminde değil, kendi elinin yönetiminde olmuştur. Bu anlamın dışında bir insan doğasından sözetmek onu bir hayvan gibi ele almak olur; çünkü doğa ve yapı kavramlarında tamamlanmışlık, değişmezlik düşünceleri hâkimdir. İnsanın geçirdiği değişiklikler, birbirleriyle hiç karşılaştırılamayacak, apayrı olgular da değildirler. Böyle olsaydı, herşey göreceli olur, temel nitelikler de kavranamazdı. Oysa bir temel nitelik olan tarihîlik bütün değişimlerin taşıyıcısıdır ve değişimleri kavramamızı sağlar.

Bu söylediklerimizden hayvanların tarihi yoktur sonucu çıkmaz. Canlıların, anorganik varlığın, tüm evrenin tarihi vardır. Fakat tarihîlik insana özgüdür, çünkü tarihîlik kendi tarihini yapmak ve

yönetmektir. Erek belirleme ve ereği gerçekleştirme tarihi oluşu doğal oluştan ayıran belirgin özelliktir. Erek belirleme yalnız insana özgü olduğundan insan kendisinin ereği olmuştur. Üstelik insan doğal oluşa müdahale ederek doğayı kendi hizmetine alabilmekte, ona kendi ereklere yönünde bir akış kazandırmaya çalışmaktadır. Doğal oluşta hiçbir erek yoktur. İnsanın ortaya çıkışını doğanın ereği olarak görmek, buzul çağının dinozorları yoketmek için başladığını söylemek kadar yanlıştır.

Her canlı gibi primatlar da evrimde aşamalardan geçtiler. Primatların da toplumsal düzenleri vardır; bu, doğaya yapışık bir düzendir, güdülerle yönetilir. İnsanın kültür tarihi ise doğayı aşmıştır. Ama bu aşamayı doğa üstü bir gücün eseri ya da gücün kendisi olarak anlamamak gerekir. Bunu doğanın kendisini aşarak yeni bir boyut kazanması olarak görmek, birçok saplantıya yolaçan ünlü doğa-tarih karşıtlığını olumlu bir yöne çevirerek bu karşıtların birliğini kurmaya davranmak demektir. Elbette insan organik yapısıyla doğanın bir parçasıdır ve doğanın her canlı için geçerli olan temel yasalarını, örneği ölümü değiştiremez. Bu nedenle insanın kaderi sadece organdır. Bununla beraber organik ölüm insanda ikinci derecede bir önem taşır. Birincil önem ölümün toplumsallığındadır; her insanın ölümü sosyal bir olaydır.

Hayvanın ortamına uymasıyla organları özelleşmiş, insan ise belli bir ortamda kalmadığından her ortama uyabilecek özellikler kazanmıştır. Bunu da her nesneyi evirip çevirebilen, kendisine yararlı bir duruma getirebilen eli sayesinde yapabirmiştir.

Bu açıklamalardan sonra, insan elinin tuttuğu ve bıraktığı, yaptığı ve yıktığı, verdiği ve aldığı objeler yanısıra koruduğu ve bozduğu, yücelttiği ve batırdığı başka türden objeler alanına, etik değerlere geçebileceğimiz yere geldik. Bu alana önyargılarımızı taşımamak, sağlıklı geçebilmek için antropolojiden kopmamalı ve şu sorulara doğru cevaplar getirmeye çalışmalıyız: Etik bakımdan ilk insanlarda olup da artık bizde olmayan, bizde olup da ilk insanlarda olmayan, hem ilk insanlarda hem de bizde olan nedir? Bu sorulara tarihi olguları izleyerek verilecek cevaplar, insanda geçici nitelikleri özsel niteliklerden ayırmayı, özsel niteliklere dayanan bir insan kavramını oluşturmayı sağlar.

Dar bir tarih perspektivinden bakılırsa insan hem yaşatmayı hem öldürmeyi, hem haklılığı hem haksızlığı, hem sömürüyü hem başkaldırmayı ve daha birçok karşıt niteliği kendisinde toplayan, eyleme döken bir varlık olarak görünür. Birçok düşünür, özellikle Kant, bu karşıtlıkların baştan beri insanın yapısında varolduğunu söylediler. Bunu söylemek antagonist insan görüşünü savunmaktır. Bu iddia tutarlılıkla ilerletilirse varılacak son yargılar insanın antagonist yapısının gelecekte de hep varolacağı, toplumsal olgular bireysel olgulara dayandırıldığından toplumsal biçimlenmelerin de antagonist yapıyı hep koruyacakları ve yansıtacaklarıdır.

Bu iddianın tutunduğu yapısal değişmezlik, tarihlilik ile bağdaşmaz. Bununla beraber insanın tarihi, toplumsal bir varlık olmasının değişmezliği, onun bu temelde yeni nitelikler kazanmayacağı anlamına da gelmez. Antagonist insan görüşüne göre «iyi» ve «kötü» baştan beri insanda vardır; o, iyi-kötü çatışması içine insan olmaya ilk adımı attığında girmiştir. Bu görüş tarihlilik, bilgi, konuşma, üretim vbg. özsel insan nitelikleri için doğrudur, ama «iyi» ve «kötü» bu saydığımız niteliklerle aynı temeli paylaşmaz. İnsanlaşma olayında doğa güçlerine karşı kendisini savunmak için bir ölüm-kalım mücadelesine giren o ilk insanı, kendi kısır ilişkilerimizi adlandırdığımız iyi ve kötü kavramlarımızla tanıyamayız.

Antagonist görüşü işleyen başlıca filozoflardan Hobbes, Hume ve Kant, bunun çağın görüşü olarak genelleşmesinin kapital ilişkilerinin getirdiği rekabetçi ekonomik sistemle bağlantısını görmemelerine rağmen aşılması gerektiğini düşünmüşlerdi. Gene özellikle Kant antagonizm içinde antagonizmi kırmak için yol aramış, insanlığın geleceğine öneriler sunmuştur.

Geçen yüzyılın ikinci yarısından bu yana, sanayinin hızla gelişmesine paralel olarak gittikçe yaygınlaşan ve daha öldürücü olan savaşlar, kitle katliamları antagonist insan görüşünü pekiştirmiş, geniş boyutlara ulaştırmıştır. İnsan problematiğine birbirinden çok değişik yönlerden, çok değişik tavırlarla giren sosyal Darwinizm, historizm, existentializm ve felsefi antropolojinin ortak çekirdeği antagonizmdi. Bizi burda ilgilendiren bu felsefi akımların bu çekirdeği nasıl yetiştirdikleri değil, çekirdeğin kendisidir. Eleştiri sırf karşı durmak için seçilecek başka bir felsefi hareket noktasından

değil, bilimsel bir zeminden olmalıdır. Öyleyse önce paleoantropolojinin kısa dersini dinleyelim.

«Oluşan insan-primat doğayla ekonomik ölüm kalım mücadelesindeyken toplumsal mücadele lüksünü göze alamazdı. Özsel olan rekabet değil, işbirliğiydi. Kültür primatın cinsiyetini kontrol altına aldı. Dahası, cinsiyet kurallara bağlandı; örneği, cinsiyeti, işbirliğine dayanan akrabalık ilişkilerinin hizmetine etkince sokan 'akraba cinsiyeti tabusu'. (Sahlins, s. 6) «Savaş avcılar ve toplayıcılar arasında sınırlıdır. Gerçekten, bunların savaş fikrini anlaşılabilir birşey olarak buldukları belgelenmiştir... Savaş toplumsal bir ilişkinin, akrabalığın yayılmasıyla daha da sınırlanmıştır; ilkel toplumda akrabalık «barış» ile eşanlamlıdır. Thomas Hobbes'un doğal durumda 'herkesin herkesle savaştığı' ünlü fantazisi kadar hakikatten uzak tasavvur olamaz. Savaşın yoğunluğu, kan dökücülüğü, süresi ve toplumsal hayatın sürdürülmesindeki anlamı ve rolü kültürün evrimiyle artmış, modern uygarlıkta odak noktasını bulmuştur. Çoğumuzun insan doğasının özeti olarak düşündüğümüz zalimce savaşkanlık, eski zamanın insanından en uzaktaki insanın durumunda paradoksal tarzda zirveye çıkmıştır. Oysa Güneybatı Afrikada Kalahari bölgesinde yaşamakta olan ! Kung toplumunu inceleyenler 'dövüşmenin onların doğasında olmadığı' bildiriyorlar.» (Sahlins, 7-8)*

Bugün insan kendisini savaşkan olduğuna inandırmışsa bu inanç onun doğasından gelmiyor, onu inandıranlardan, savaşta çıkarı olanlardan geliyor. Düşünülecek nokta savaş kışkırtıcılarının da insan-daki antagonizmin değişmez bir veri olduğuna önce kendilerinin inanmış olmalarıdır. Bu ideolojik çarpıklıkla savaş kutsanmakta,

* Sosyobiolojinin kurucusu sayılan Edward O. Wilson, Buğmen, Kung San adlarıyla bilinen bu toplumda 50 yıl önce, bugünkü bir sanayi şehrindeki kadar şiddet ve öldürme olaylarının görüldüğünü, bu nedenle bu toplumun ya da herhangi bir toplumun saldırganlıktan yoksun olduğunun söylenemeyeceğini ileri sürer. Bununla beraber insan toplumunda saldırganlığın bazı hayvan toplumlarına kıyasla az ve kontrollü olduğunu ve ancak zorlayıcı şartlarda dışavurduğunu belirtir; Freud, Lorenz ve Fromm'un saldırganlığın biyolojik kaynağını vurgulayan kavram ve tahlillerini yetersiz bulur. Sosyobiolojinin bir bilim olarak geçerliliği tartışması bir yana, Wilson'un görüşleri son zamanlarda dinmiş görünen saldırganlık üzerine tartışmayı sürdürmeyi gerekli kılıyor. Bkz.: Edward O. Wilson, *On Human Nature*, Harvard University Press, 1978, s. 99-120.

kutsallıklar arkasından yönetilmektedir. Bütün insan bilimleri bu kutsallıkların boş olduğunu göstermeye yönelmelidir.

Antropoloji bize insanda işbirliği ve yardımlaşmanın «içteki kötü»yü dizginlemek için başladığı ve hep böyle olacağı görüşünün gerçeklerle ilgisiz bir spekulasyon olduğunu gösteriyor. İnsanın «gü-nahkâr» varlığının antagonizm teorisiyle felsefeleştirilmesi iflâs etmiştir. İnsan üzerine şimdiye kadar biriken önyargıları ayıklamak insanlık kavramının anlamını da bulanıklıktan sıyracaktır. Bu kavram birleştirici işlevini savaş, enerji kıtlığı, nüfus patlaması ve açlık gibi somut sorunların çözümünde gösterebilir. Birleştirici insan kavramının kurulması için önce şu anlaşılmalı: toplumsal dayanışma insanın oluşumunda baştan beri vardır, ama toplumsal çatışma baştan beri yoktur. Dayanışmada görülen davranış biçimlerinin kuralları olan ahlâklar da baştan beri vardır, ama bunlar içteki, soyut iyi-kötü karşıtlığından değil, zorunlu hayat şartlarından doğmuşlardır.

Dayanışma gıdayı paylaşmakla başlıyor. Ekonominin başlangıcı olan gıda biriktirme gıdayı paylaşmak içindir. En çok biriktiren en çok paylaşandır. İlk insanda rekabet toplumun hayatta kalması için rekabettir, egoizm yoktur. «Kabile için en çok fedakârlık eden kimse en sevilen ve sayılan kimse olur. Avcılar ve toplayıcılar arasında mevki ölçüsü, maymunlar ve iri maymunlar arasındaki mevki ölçüsünün genellikle tersidir; ölçü kimin verdiği, kimin aldığı değil... Kültürün gelişmesinin yanısıra oluşan toplum düzeni primatın bencil bireyciliğinden, dayanışan akraba ilişkilerine geçişteki temel ekonomik değişime bağlıdır. Maymunlar ve iri maymunlar ekonomik dayanışamazlar... Gıda da hiç paylaşılmaz; ancak hakim bir hayvan tâbi bir hayvanı korkutarak gıdasını kendisine vermeye zorlar. Diğer yanda ilkeller arasında gıda paylaşımı cinsiyetin getirdiği işbölümüyle kendiliğinden olur. Yardımlaşma ailenin dışına uzanır. Başarılı avcının avını başarısız avcıyla paylaşmaya hazır olması grup soysüredürümünün bir gereğidir. 'Avcı avlar, öbürleri yer' diyor Si-biryanm Yukaghir'i. Eldeki gıda, temel ihtiyaç, toplumdışı kalmamak için başkalarına verilmelidir; gıda azaldıkça daha içtenlikle verilmelidir ve karşılıksız olarak... Şeref getiren tek mülkiyet hakkının mülkü başkalarına vermekle kazanıldığı bir zaman vardı...Taş devrinin tehlikelerine ayıklanarak uyma sürecinde insan toplumu ben-

cillik, ayrımsız cinsiyet, hükmetme ve vahşi rekabet gibi primat eğilimleri aştı, düzene soktu ve çatışma yerine akrabalık ve işbirliğini getirdi; dayanışmayı cinsiyetin, ahlâkı kudretin üstüne yerleştirdi. İlk zamanlarında insan, tarihteki en büyük reformu, primat doğasını atmaya gerçekleştirdi ve böylece türün evrimdeki geleceğini güven altına aldı.» (Sahlins, 10-12)

4. *Antropolojinin Verilerinden Çıkarılan Sonuçlara Yapılabilecek İtirazlar ve Bunlara Verilebilecek Cevaplar.*

Paleoantropolojinin ve kültür antropolojisinin verilerinden elde edilen felsefi insan görüşüne karşı başka antropolojik ve biolojik verilerle itiraz edilebilir. Denebilir ki, hayvanlardaki güdüsel davranışlar hernekadar güçlülüğe dayanan bir hiyerarşi kurmuşsa da, bu davranışlar, türü ortadan kaldıracak bir ölçüye varmadan doğal olarak dizginlenmiş ve hayvanda soykırımı engellenmiştir. İnsanda ise güdüler azaldıkça, zayıfladıkça soykırımı artmıştır. Bu yüzden saldırganlığın çare bulamamaktadır. Bu biolojik gerçeği tersine çevirmeye çalışan sosyal örgütlenmeler yüzeyde ve başarısız kalmaya mahkûmdur.

Bu iddiada hayvan üzerine söylenenler doğru, analogi yoluyla insan üzerine söylenenler yanlıştır. Gerçi insan soykırımına girişiyor, ama bunun biolojik yapısıyla, hele güdülerle hiç ilgisi yoktur. İlk insandaki dayanışma örneğinin de güdülerle ilgisi yoktur. İnsan yıkıcı eylemlerini ne içindeki öldürme güdüsünden dolayı (Freud'un «ölüm güdüsü» kavramı) ne de davranışları düzenleyici güdülerini yitirmişlikten dolayı (Konrad Lorenz'in «saldırganlık» kavramı) yapıyor. Sebepler biolojik ve psikolojik olmaktan çok kültürel ve ekonomiktir; böyle olduğu için de çok çeşitli ve değişik etkenlere bağlıdır. En önemlisi, bu etkenler insanın yapısına yapışık değildirler. Felsefi-biolojik teorilerle düşüncesi bunalmamış her insan, kendi içinde ne bir öldürme duygusunun ya da güdüsünün olduğunu, ne de insan olma talihsizliğiyle güdülerini yitirdiği için saldırganlaştığını söyleyebilir. Türdeşine saldırma, savaşmak, örgütlenerek öldürmek insanda özsel değil, geçici olgulardır. Bir itiraz da şöyle olabilir: Mademki insanda toplu yaşama, toplu üretim ve işbirliği vardır, o halde bunların karşılıkları da zorunlulukla vardır, çünkü kar-

sıtsız hiçbir eylem ve değer düşünülemez. Toplu yaşamama, üretme-me, işbirliği yapmama da eylemdir; bu eylemlerin ilk insanlarda olmadığını söylemek insan kavramımıza sığar mı? Ayrıca, bu gelişmeler olmasaydı insan nasıl gelişebilirdi?

Bu itiraza da cevabımız şöyle olabilir: 1. Her eylemin ve bunun taşıdığı değerın karşıtı vardır, ama bu karşıtlıklar formal değil diyalektiktir: karşıtlar birbirlerini hiçlemezler, gerektirirler. 2. Toplu yaşamamanın karşıtı tek başına yaşama değildir, toplu yaşamamanın belli şartlarda oluşan kurallarına şartlar değiştikçe karşı çıkmaktır. Bu karşı çıkışta toplu yaşamaya başka bir düzen, başka bir ahlâk getirme isteği vardır. Diyalektiği çözümsüzlük olarak anlamasına, bilgi dışı saymasına rağmen Kant'ın «toplumdışı toplumsallık» kavramıyla anlatmak istediği diyalektik olgu buydu⁹. 3. Diğer eylemler ve değerler için de aynı açıklama geçerlidir. Toplu üretimin karşıtı üretmemek, üretime katılmamak değildir. Üretmeyip, üretime katılmayıp gene de yaşayabilecek bir insan olamaz. Toplu üretimin karşıtı başka biçimde bir toplu üretime geçistir; karşıtlık bizzat eylemdir. Toplu üretimin karşıtı tek başına, kendisi için üretmek de değildir. Robınson bile adasına toplu üretim ürünü olan araç ve gereçlerle çıkmıştı. En bencil insan bile bencilliğini toplu yaşama içinde gerçekleştirmek zorundadır. 4. Toplu yaşamayı düzenleyen kurumlardan bencilce yararlanmak isteyenler en eski toplumlarda da pekâlâ vardı. Olmadığını düşünmek bir altın çağ özleminden başka birşey değildir. Ama bunun böyle olması antagonist görüşü haklı çıkar-maz. Söylemek istediğimiz, ilk insan topluluklarında hiçbir gelişkinin olmadığı, türdeş öldürmenin bilinmediği değildir. Elbette vardı, biliniyordu. Söylemek istediğimiz ve önemli bulduğumuz, onların türdeş öldürmeyi asgariye indiren toplum düzeni kurmuş olmalarıdır.

Yaşamakta olan bazı ilkel¹⁰ topluluklarda kafa avcılığının, insan kurban etmenin ve yamyamlığın görülmesi, bu söylediklerimize

9 Kant'ın deyimi: «ungesellige Geselligkeit».

10 İlkel terimi bazı kabilelerin inançlarını ve davranışlarını, genellikle köleci toplum düzeniyle başlayan, şehirleşme anlamında uygarlaşmış insanların davranış ve inançlarından ayıran bir özet terimdir. Günlük dilde kullanılışında küçümseyici bir anlam taşır. Bilimsel araştırmada bu anlamın yeri yoktur. Ayrıca, bizim ilkellerden daha ileri bir toplum düzeninde yaşamamız, yani daha

bir itiraz olarak ileri sürülebilir. Bunlar da antropolojik olgulardır; fakat hiçbirini açıklanışını insanın yapısında bulmaz. Bu olgular, bu davranış biçimleri belli yörelerde belli hayat şartlarından doğmuşlar ve töreleşmişlerdir. Bu töreler bütün insanlar için geçerli olacak olgulara işaret etmezler; o halde, özsel nitelikler değildirler. Oysa işbirliği genel bir olgudur ve insanın özsel bir niteliğini gösterir. Ne yamyamlıkta, ne kafa avcılığında ne de insan kurban etme törelerinde öldürme güdüsünü, itilimini, duygusunu (nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın) tatmin etme sözkonusu olabilir. Örnek olarak Frazer'in bir gözlemini aktaralım: «Zengin Brahmopootra vadisinde dağları dolanan derin engebeli, labirentvâri dere kenarlarında yerleşmiş birçok yaban kabileden birisi olan Lhota Naga kabilesinde, karşılaş-tıkları başka insanların kafalarını, ellerini ve ayaklarını doğramak ve sonra bunların sivriltiltikleri uçlarını, iyi bir tahıl ürünü almayı sağlamak için tarlalarına dikmek olağan bir töreydi. Teklifsiz bir tarzda ameliyat ettikleri kimselere karşı hiçbir kötü niyet taşıyorlardı. Bir keresinde bir çocuğun canlı olarak derisini yüzdüler, bedenini parçalara ayırdılar ve köydekilere dağıttılar; herkes aldığı eti, kötü talihi saptırmak ve bol tahıl elde etmek için kendi mısır kilerine yerleştirdi»¹¹.

Bu örnekten de insana ait genel bir sonuç çıkmaz. Bu töreyi yapanlar «vahşi» ya da «yaban» (Frazer'in kelimesi: «savage») olduklarından değil, insan kesmenin toprağı bereketleştireceğine inandıklarından yapıyorlar. Bu gibi örnekler yöresel kalmış, oysa dayanışma ve işbirliği gibi niteliklerin örnekleri genelleşmiştir; bunlar olmadan bir insan tasavvurunun olması imkânsızlaşmıştır. Kesilen insan etinin Lhota Naga kabilesi üyelerine dağıtımını da bir dayanışma biçimi olarak görülebilir; fakat bu biçimden kalkarak dayanışmanın özü açıklanamaz. Bu örnek tarihte geçici bir olgu olarak sınırlandırdığından, insan öznesinin aslı, kalıcı yüklemelerinden birisini vermiyor; yani, «ürün almak için türdeşini keserek kemiğini tarlasına diken ve etini kilerde saklayan varlık» yüklemi, genel insan öznesine

üstün maddi-tekniik düzeyde olmamız, türdeşlerimize onlardan daha çok değer verdiğimizizi, «insanlıkta» daha ileri olduğumuzu henüz göstermez.

11 James G. Frazer, *The Golden Bough-A Study in Magic and Religion*, Macmillan, London 1976 (kısalt. baskı; ilk baskı 1922), s. 570.

bağlanamaz. Bu örnekte, özel-olanın içinde genel-olan görülüyor. Özel-genel birliğinin bulunmadığı olgular, geçici-tarihî olgulardır.

İlkel insan çelişkisiz yaşayan bir «altın çağ» insanı değildi. Rousseau'nun sandığı gibi «yaratılıştan iyi, doğal insan»da değildi. Fakat ilkel insanın çelişkileri antagonist çelişkiler de değildi. Antagonist çelişkiler mülkiyet için rekabetle başlar ve sebepleri antropolojik değil, ekonomiktir: yani, antagonizm insanın varlığından değil, insanlararası maddî ilişkilerden doğmuştur. İlkel insanın türdeşini öldürmesi, uygar insanın türdeşini öldürmesinden nitelikçe farklıydı; bu, planlı öldürme, yani cinayet değildi. Bir örneği: İki Melanezya kabilesi arasındaki savaşta heriki taraftan bir ya da iki kişi ölünce savaş durur ve karşılıklı hediyeler verilir¹².

Frazer dünyanın birçok yerinde savaştan galip dönenlerin coşkuyla karşılanmadığını, tam tersine, bazı tabulara bağlı olarak kendilerini arındırmaları gerektiğini yazıyor. Orta Celebes'de, Timor adalarında, bazı Afrika ve Kuzey Amerika kabilelerinde öldürülen, başı kesilen düşman için yas tutulur; ölü düşmandan bağışlaması dilenir; ruhunun öğ almaması istenir. Timor adalarında yas dansıyla beraber şu şarkı söylenir: «Başın burda bizimle olduğu için kızma. Bizim talihimiz daha az olsaydı, başlarımız şimdi senin köyünde yere dikilmiş olabilirdi. Seni yatıstırmak için kurban sunduk. Artık ruhun dinlensin ve bizi rahat bıraksın. Neden bizim düşmanımız oldun? Dost kalsaydık daha iyi olmaz mıydı? O zaman kanın dökülmeyecek ve başın kesilmeyecekti»¹³.

İlkel insan öldürdüğü hayvana da sevgiyle bağlıdır. Ottawa kabilesinin Ayı klanından olanlar, bir ayı öldürünce ona şöyle seslenirler: «Seni öldürdüğümüz için bize kin duyma. Sen anlayışlısın; çocuklarımızın aç olduğunu görüyorsun. Onlar seni seviyorlar ve

12 W.H.R. Rivers, *Psychology and Ethnology*, s. 9, 295-296, aktaran: Archibald Robinson, *Morals in World History*, Watts and Co., London 1945, s. 17. Bazı Melanezya ve Polinezya toplumlarında kafa avcılığı ve yamyamlık vardır; Trobriand adalarında ikisi de yoktur. En önemlisi, bu toplumlar arasındaki savaşların fütühat, ganîmet ve mülkiyet için yapılmamasıdır. Savaşta yıkılan köyler bir süre sonra birlikte onarılır. Bkz. Elman R. Service, *A Profile of Primitive Culture*, Harper and Brothers, New York 1958, s. 232.

13 Frazer, a.g.e., s. 280

bedenlerine almak istiyorlar. Bir reisin, çocukları tarafından yenmesi şeref değil mi?»¹⁴

Felsefenin antagonist insanının ilkeller arasında yeri yoktur.

Antropolojinin insan kavramıyla etik'in insanlık kavramı şimdiye kadar birbirinden uzak kaldı. Birinden diğerine geçitler vardır ve bulunabilir. Bulunabilmeleri için antropolojiyle etik'in birlikte çalışması gerekir. Böyle bir çalışma tarihteki insandan geçerek geleceğe uzanan insanlığı anlamamıza yardım edecektir. Aynı şekilde, geleceğe uzanan birleştirici bir insanlık kavramı da tarihteki insanları daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

14 Frazer, a.g.e., s. 685.